

УДК 347.77:330.341.1

Ю.М. Капіца

Центр досліджень інтелектуальної власності та трансферу технологій НАН
України, м. Київ, Україна

Тенденції винахідницької діяльності у наукових установах та закладах вищої освіти України у 1991–2020рр.

Аналіз винахідницької діяльності у наукових установах та закладах вищої освіти України, у 1991–2020 рр. свідчить про наступні тенденції:

1. Основну частину заявок на винаходи і корисні моделі серед юридичних осіб складають бюджетні установи сфер освіти і науки (90%). Так, у 2016 р. частка поданих установами науки та освіти заявок на винаходи і корисні моделі у заявках від національних заявників – юридичних осіб склала – 88% (винаходи) та 89% (корисні моделі). Частка отриманих ними патентів на винаходи та корисні моделі у загальній кількості патентів від національних заявників склала відповідно 58% (винаходи) та 60% (корисні моделі).

При цьому наукові організації та ЗВО отримали 90.4% патентів на винаходи та 89.7% патентів на корисні моделі у порівнянні з загальною кількістю патентів, отриманих на ім'я національних заявників – юридичних осіб.

Щодо винахідницької активності та отримання патентів на винаходи підприємствами слід зазначити, що у 2016 р. з 1277 патентів на винаходи в Україні, отриманих національними заявниками, 454 (36%) було отримано фізичними особами, 744 – вищими навчальними закладами, науковими установами (далі – НУ), організаціями галузей «Освіта» і «Наука» (58%) та 79 патентів (6%) – підприємствами. З урахуванням, що в Україні у 2016 р. працювало у промисловості 208 великих підприємств, 4652 – середніх та 33 695 малих підприємств, один патент на винаходи припадає на 62 великих та середніх підприємства.

2. Аналіз показників подання заявок та отримання патентів на винаходи і корисні моделі в наукових установах свідчить про можливість виділення трьох основних етапів: перший 1993–2000 рр. – падіння подання заявок на винаходи у порівнянні з періодом до 1991 р., що пов'язано з періодом кризи економіки, скороченням фінансування наукових досліджень та становленням системи

експертизи розгляду заявок та видачі охоронних документів. У 2001–2007 рр. – має місце тенденція збільшення подання заявок з отримання 5-річних та з 2000 р. 6-річних деклараційних патентів, а також з 2004 р. заявок на корисні моделі, що пов'язано було із збільшення фінансування наукових досліджень та загальною стабілізацією в економіці країни.

При цьому тенденція збільшення заявок на деклараційні патенти з 2004 р. була продовжена поданням заявок на корисні моделі, що було пов'язано з переорієнтацією заявників на корисні моделі у зв'язку з розширенням переліку об'єктів корисної моделі та припиненням з 2004 р. подання заявок на деклараційні патенти.

Також у 2003–2007 рр. має місце збільшення подання заявок на 20-річні винаходи, що корелює з із збільшенням фінансування наукових досліджень, а також пов'язано з відміною у 2004 р. подання заявок на деклараційні патенти та прискоренням здійснення кваліфікаційної експертизи.

У 2008–2019 рр. подання заявок науковими установами та ЗВО приблизно знаходиться на одному рівні із зменшенням у 2015-2016 рр. внаслідок агресії Російської Федерації – припиненням подання заявок від наукових установ, що залишилися у Східній Україні та Криму, та зменшенням заявок від установ, що були реорганізовані та продовжили діяльність в інших регіонах України.

Істотне падіння кількості заявок у 2020 р. пов'язано із збільшенням постановою Кабінету Міністрів України від 12.06.2019 № 496 зборів за подання заявок та отримання патентів для бюджетних установ – ЗВО, наукових установ, установ сфери охорони здоров'я, оборони тощо (неприбуткових установ) – у 4 рази для винаходів та для корисних моделей – у 12 разів. Для інших юридичних осіб, підприємств зазначене збільшення становило – 2 рази для винаходів та 3 рази для корисних моделей. Вказана постанова була прийнята, незважаючи на листи МОН України, НАН України, Наукового комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій, які вказували на відсутність обґрунтувань збільшення зборів та негативний вплив прийняття постанови на інноваційний розвиток України.

3. Слід вказати на відмінні підходи у НУ та ЗВО, підпорядкованих міністерствам та державним академіям наук, стосовно пріоритетів подання заявок на 20-річні винаходи або на корисні моделі (раніше – на деклараційні патенти). Так, частка 20-річних патентів на винаходи відносно загальної

кількості поданих заявок на винаходи і корисні моделі у 1991–2016 рр. становить – для бюджетних установ НАН України – 42%, НААН – 21%, МОН України – 20%, Міністерства аграрної політики – 13%, НАМН України – 8% та МОЗ України – 8%. Наведені данні свідчать про спрямування діяльності у ЗВО, підпорядкованих МОН України, міністерствах, галузевих академіях наук на поданні заявок на корисні моделі, охоронні документи на які видаються під відповідальність заявника без проведення кваліфікаційної експертизи. Однак такі документи не можуть забезпечити надійну охорону інвестицій у комерціалізацію винаходів.

4. Характерним для винахідницької діяльності в бюджетних установах в Україні є відсутність протягом десятків років, на відміну від практики держав-членів ЄС, нових незалежних країн, таких як Білорусь, Казахстан тощо, механізмів та стимулів розвитку інноваційної діяльності, трансферу технологій. Також одним з основних негативних факторів, що призведе до згортання винахідницької діяльності в Україні, є політика уповноважених державних органів у сфері інтелектуальної власності стосовно збільшення розміру зборів за подання заявок та реєстрації винаходів, корисних моделей та відсутність рішучих кроків МОН України щодо захисту інтересів творців та забезпечення розвитку інновацій в економіці.

Так, у 2007 р. у зв'язку зі вступом України до СОТ були внесені зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2004 р. № 1716 щодо сплати зборів та замінено дві різні шкали сплати зборів для іноземних та національних заявників – однією шкалою.

При цьому ставки зборів для винаходів було збільшено у 18 – 27 разів. Нові ставки зборів в 2007 році у 7,7 рази перевищували середню заробітну плату в Україні. Відповідні збори у ФРН, Франції, Великобританії, Іспанії становили лише 15 - 39% , в США – 60% середньої заробітної плати. Запропоновані ставки зборів за патентування винаходів в Україні були в 3,7 рази більші, ніж у Вірменії (член СОТ з 2003), 2,1 рази – ніж в Киргизстані (член СОТ з 1998), в 1,5 рази – ніж у Молдові (член СОТ з 2001 р.). Сума зборів на отримання патентів на винаходи становила в Україні 9100 грн. або 1300 євро, в ФРН – 691, Іспанії – 692, Франції – 761, Великобританії 368 євро.

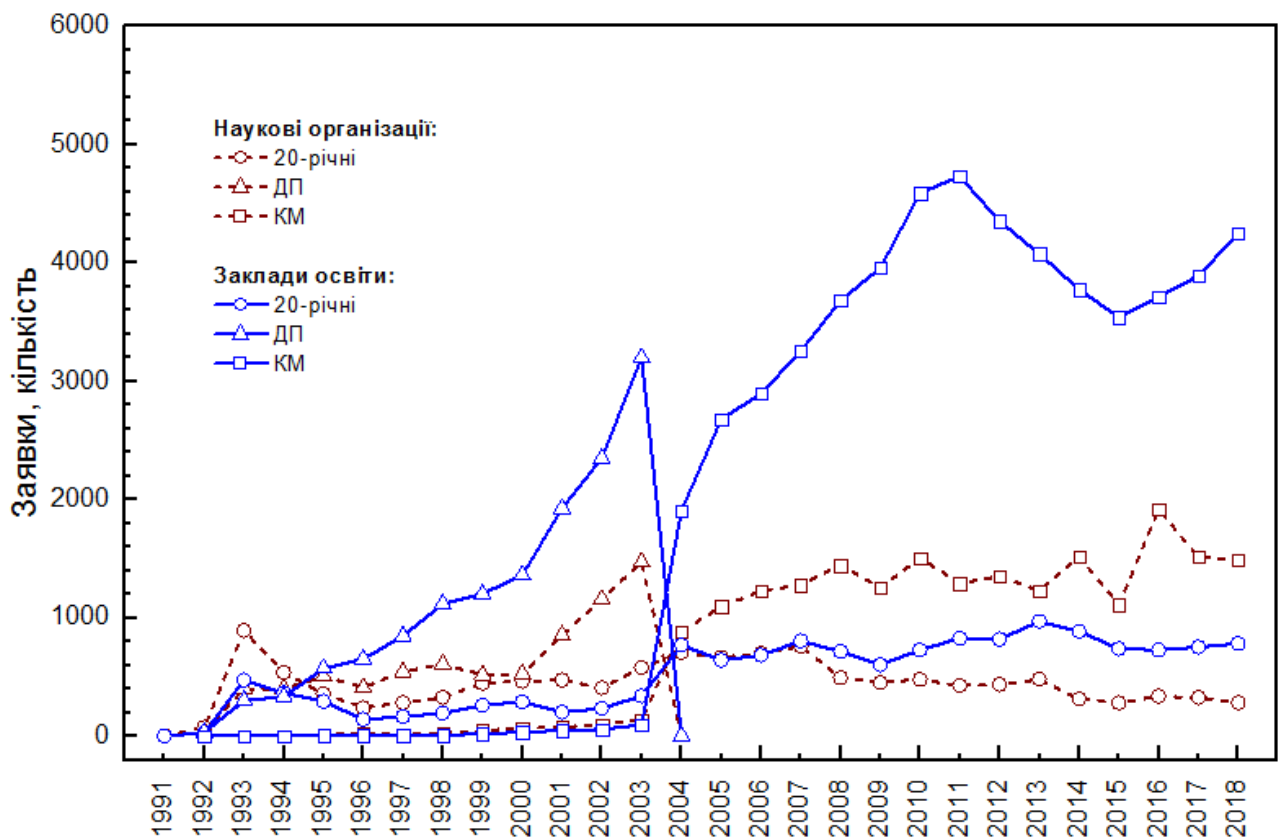

Рис. 1. Заявки на винаходи і корисні моделі, національні заявники – юридичні особи галузей «Наука» і «Освіта»

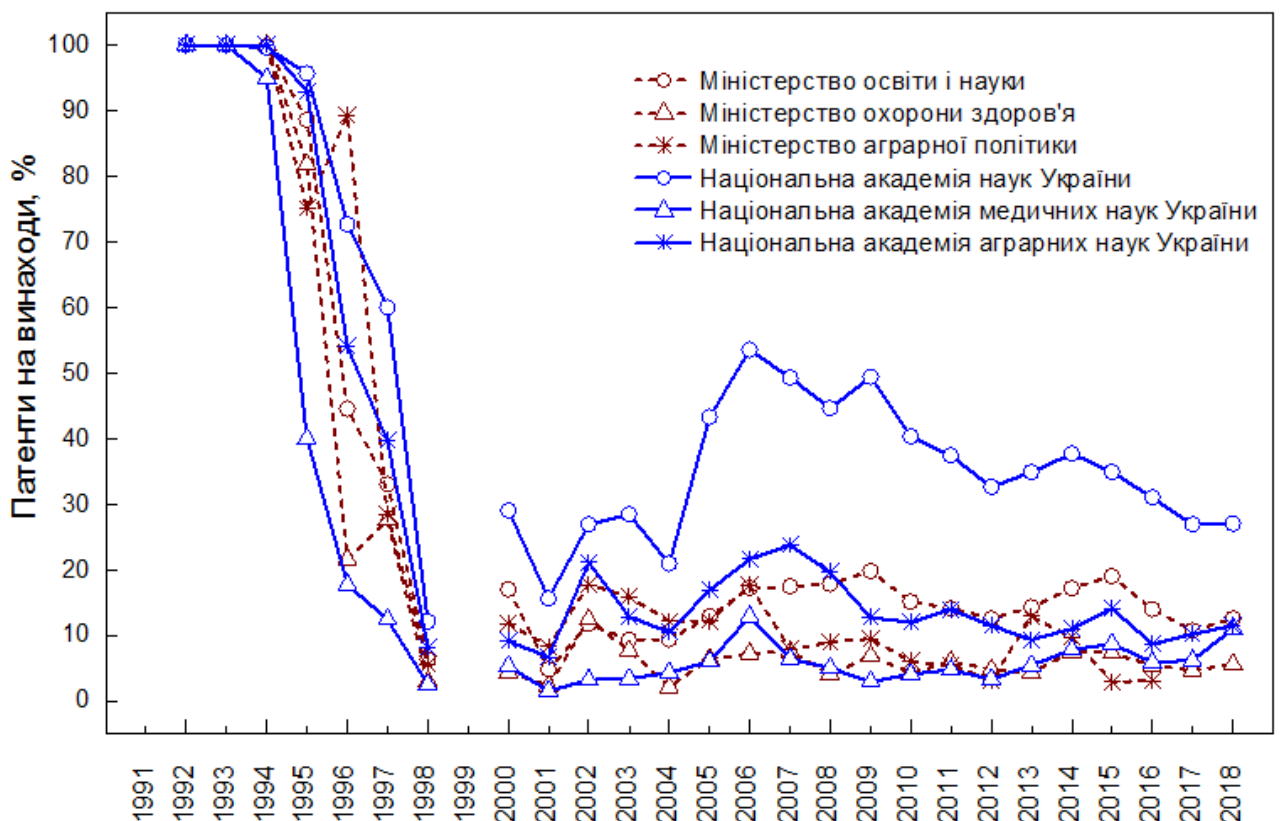

Рис. 2. Відсоток 20-річних патентів на винаходи від загальної кількості патентів на винаходи і корисні моделі, отриманих установами, підпорядкованими міністерствам та національними академіями наук України

Проект постанови, підготовлений Державним департаментом інтелектуальної власності, мав *знищити* таким чином винахідницьку діяльність у бюджетній сфері, оскільки для бюджетних наукових установ та вищих навчальних закладів, установ Міністерства оборони України тощо компенсація витрат щодо здійснення винахідницької роботи – не передбачалася. Проте внаслідок листів та активної позиції НАН України, УААН, АМН України, ректорів провідних вузів України, зокрема, Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», для бюджетних установ (неприбуткових організацій) у постанові від 19 вересня 2007 р. № 1148 було введено пільгова сплата зборів для неприбуткових установ у розмірі 10%. Однак навіть при таких пільгових ставках – збільшення сплати зборів для бюджетних установ ледве відповідало збільшенню фінансуванню бюджетної сфери в Україні на той час. В той же час для промислових підприємств – вказане збільшення зборів стало одним із основних причин згортання винахідницької діяльності, що на цей час становить незначну частку у загальних показниках подання заявок та отримання охоронних документів на винаходи і корисні моделі. Продовження зазначеної політики у 2019 р. та ініціювання Мінекономіки України прийняття постанови Кабінету Міністрів України від 12.06.2019 № 496 із збільшенням ставок зборів для бюджетних установ у 4 рази для винаходів та для корисних моделей – у 12 разів є системним фактором зниження винахідницької діяльності вже у бюджетному секторі та у світлі загальної тенденції у світі істотного посилення інноваційного розвитку країн, є, на жаль, кроками державних органів, спрямованими на згортання інновацій в Україні, про що свідчить спад подання заявок у 2020 р.

87

5. Потребує істотного вдосконалення оприлюднення інформації щодо подання заявок та реєстрації винаходів та корисних моделей Мінекономіки України та ДП «Укрпатент» Зазначимо, що звичайно у звітах уповноважених органів, ДП «Укрпатент» не наводиться розподіл заявок та отриманих охоронних документів на винаходи і корисні моделі між юридичними особами сфери освіти, науки, підприємствами та організаціями, у тому числі середніх, малих та мікропідприємств, що призведе до *приховування* реальної картини з винахідництвом для промислових підприємств за загальними показниками для юридичних осіб, де основний внесок здійснюють бюджетні установи.

Також корисним було б збір та оприлюднення показників, що дозволяють

визначати відносну кількість поданих заявок та отриманих охоронних документів на 1 працівника установ та організацій, підпорядкованих міністерствам та академіям наук (при цьому має враховуватися чисельність наукових та інженерних працівників; чисельність викладацького складу наукових установ та закладів вищої освіти за природничими та технічними напрямками). Зазначене дозволило б здійснювати порівняння винахідницької діяльності одних ЗВО, НУ з іншими за відносними показниками.

Вказане потребує уточнення методології звітності Держстату, де традиційно збирається інформація стосовно загальної кількості викладачів у вищих навчальних закладах, а також кількості педагогічних працівників та окремо науково-педагогічних працівників проте не кількість саме працівників у сферах технічних та природничих наук.

6. Відзначимо існування низки бар'єрів здійснення винахідницької діяльності в Україні, що стосується: відсутності механізмів розвитку інноваційної діяльності; необхідності прийняття політики ЗВО та НУ з питань створення та використання ОІВ; вдосконалення охорони та використання ОІВ, що створені за рахунок бюджетних коштів; утворення господарських товариств з метою використання ОІВ; здійснення спільної діяльності НУ, ЗВО та суб'єктів підприємницької діяльності з комерціалізації ОІВ; методичного забезпечення винахідницької діяльності; запровадження у бюджетних установах науки та освіти навчання та підвищення кваліфікації фахівців підрозділів з інноваційної діяльності, трансферу технологій та інтелектуальної власності; вдосконалення виплати винагороди винахідникам; вдосконалення системи сплати патентних зборів; забезпечення підтримки іноземного патентування; вдосконалення бухгалтерського обліку нематеріальних активів тощо.

Вказані та інші питання винахідницької діяльності аналізується у виданні *Винахідницька діяльність у наукових установах* / За ред. Ю.М. Капіци; кол. авторів: Ю.М. Капіца, Т.Г. Косско, Д.С. Махновський, І.І. Хоменко, Н.І. Аралова, М.П. Туров: Наук.-практ. вид. К.: Логос, 2021. 455 с.. Видання може бути отримано за ліцензією відкритого доступу на сайті НАН України: https://ipr.nas.gov.ua/?page_id=1890

Цей матеріал поданий до IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Створення, охорона, захист і комерціалізація об'єктів права інтелектуальної власності», що відбулася 22.04.2021 та був розміщений в рамках цієї конференції для ширшого ознайомлення за погодженням з автором.